

Doktora Programı: Türk Üniversiteleri Doktora Programları İçin Bazı Öneriler¹

Ali BALCI²

ÖZET

Doktora programları, dünya ölçeğinde bilimde en üst dereceyi ifade eder. Doktora programları, üniversitelerde öğretim üyeliği yardımcılığından öğretim üyeliği aşamasına geçiş aşamasını oluşturmaktadır. Öte yandan pratikte, bürokraside bir yerlere gelmek isteyenlerin de artık doktora derecesi alması beklenmektedir. Bu denli önemli bir işlevi bulunan doktora programlarının çeşitli boyutlarındaki gelişme ve uygulamaların literatür yanında, özellikle de gelişmiş ABD ve İngiliz üniversitelerinin kataloglarından ortaya konulması, sonrasında da Türk üniversiteleri doktora programları için bazı çıkarımlar yapılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Doktora programı, Doktora programı kazanımları, Doktora jürisi, Doktora tezi, Doktora tezi sınavı

 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.12973/jesr.2013.321a>

¹ VI. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresinde (16- 17 Nisan 2011 KKTC) sunulan “Doktora Programları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

² Prof. Dr. - Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi - Ali.Balci@education.ankara.edu.tr

GİRİŞ

Doktora programları, dünya ölçeğinde bilimde en üst dereceyi ifade eder. Doktora programları, üniversitelerde öğretim üyeliği yardımcılığından öğretim üyeliğine geçiş aşamasını oluşturmaktadır. Öte yandan pratikte, bürokraside bir yerlere gelmek isteyenlerin de artık doktora derecesi alması beklenmektedir. Doktora programları dünya ölçeğinde genelde iki tipte dizayn edilmektedir: Birisi daha eskiye dayalı “felsefe doktorası (PhD)” , diğeri ona göre daha yeni (ilki 1993’te Harvard Üniversitesinde açılmıştır) olan “eğitim doktorası (EdD)”dır. Jablonski’nin (2001) aktardığına göre araştırmalar (Osguthorpe & Wng, 1993; Nelson & Coorough, 1994; Kolbert vd., 1997; Deering, 1998) bu iki tip doktora programı arasında açık bir fark bulunmadığını; ancak EdD’in görece daha mesleksel gelişme ağırlıklı iken PhD’nin daha “bilim insanı” yetiştirme ağırlıklı olduğunu göstermiştir. Bu yüzden bu çalışmada doktora programlarının, genelde aynı format ve içerikte desenlendiği varsayımından hareket edilmiştir. Bir doktora programının; 1) konu alanı, 2) araştırma alanı ve 3) mesleğe karşı tutum ve ilgi alanı olmak üzere üç boyuttan oluştuğu söylenebilir. Tipik (generic) bir doktora programının farklı boyutlarına ilişkin gelişme ve uygulamaların, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)³ uygulamalarına göre tartışılması, bu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

Doktora Programı Kazanımlar/Öğrenme Ürünleri

ABD’de doktora eğitiminin tamamına “sorgulama eğitimi” hâkimdir. Doktora öğrencilerinden genelde, eğitim olgusuna ilişkin sorular üretmeleri, bu alandaki olaylar ve olayların oluş biçimi konusunda meraklı olmaları beklenir. Varsayımda bulunmak, sonuçlara ulaşmak ve olaylar arasındaki ilişkileri, tutarlılık ve/veya tutarsızlıkları değerlendirebilmek de doktora öğrencilerinden beklenen beceriler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda doktora öğrencilerinin eğitim uygulamalarında neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin kendi varsayımlarını sorgulamaları istenir. Bunların yanı sıra, öğrencilerin eğitim programlarını değerlendirmeyi öğrenmeleri ve eğitim uygulamalarının etki ve etkililiğini sorgulamaları beklenir. Son olarak, doktora öğrencilerinin, eğitim olguları ve eğitim değişkenleri arasındaki ilişkiler hakkında hipotez geliştirmeleri ve bu hipotezleri güvenilir yollarla test etmeleri beklenmektedir (http://www.indiana.edu/~bulletin/iu/educ_grad/2005-2007/doctoral.shtml).

Görüne o ki ABD’de doktora derecesi sonunda adayların başlıca şu kazanımlara sahip olmaları beklenmektedir: İleri düzeyde araştırma nosyonu kazanma ve araştırma beceri ve tecrübesine sahip olma, temel ve uygulamalı araştırmaları belli bir düzeyde planlayabilme, uygulamaya koyabilme, probleme uygun bir araştırma deseni geliştirebilme, araştırmanın gerektirdiği verileri toplamak üzere ölçme araçlarının geliştirilmesi, uygun istatistik tekniklerin seçimi, veri analizi, analiz sonuçlarının tablollaştırılıp yorumlanabilmesi, raporlaştırılması vb. becerileri kazanmaları beklenebilir.

1999’da İngiltere’de Kalite Güvencesi Kurumu (QAA) mezuniyet sonrası araştırma kalite ve standartları konusunda bir uygulama kodu (code of practice) yayımlamıştır. QAA bu çerçevede ortak öğrenme ürünleri kapsamında 42 alanda (subject areas) performans standartlarını tanımlamak üzere kıyaslama çalışmaları başlatmıştır. Kıyaslama çalışmalarına göre QAA tarafından önerilen doktora düzeyi kazanımları (öğrenme ürünleri de denebilir) ve performans standartları, aşağıdaki başlıklarda özetlenmektedir (Shaw & Green, 2002).

³ABD gelişmiş üniversitelerinin web sayfalarından kataloglarına ulaşmamda yardımcı olan Dr. Ayten Memedova Telci’ye teşekkür ederim.

Bilgiye Dayalı Olma

Bu boyuttaki beceriler şu noktalarda özetlenebilir: a) Akademik bir disiplin ya da profesyonel bir uygulama alanında bilgi birikimini sistemli olarak kazanma ve anlama. b) Orijinal araştırma ya da diğer scholarly çalışmalarla yeni bilginin üretilmesi ve yorumu; meslektaş incelemelerinin bu bilgiyi doyurucu bulması, disiplini ileri götürme ya da değerli yayın yapma. c) Araştırma tekniklerinin ayrıntılı anlaşılması. Bu bilgilerden hareketle doktora derecesi sınavı temel ölçütlerinden bilgi temelinin şu becerileri zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır: Analiz, sentez, ayırdımına varma, eleştirebilirlik, değerlendirme, proje yönetimi ve yaratıcılık.

Bu boyuta karşılık gelen performans standartları olarak; araştırma ya da tez konusu ile ilgili bilgi temellerinin tümünün kapsanması, çağdaş kaynaklara atıfta bulunma, bilgi temellerinin tümü için anlayış geliştirme, orijinal ve kaliteli bilgi üretme, bu bilginin; açık yorum, iç tutarlılık ve geçerlik özelliklerine sahip olması, yayımlanma ölçütlerine uyum gösterilmesi ve araştırmada kullanılan tüm tekniklerin anlaşılması sıralanabilir.

Araştırma Becerileri

Bu boyuttaki beceriler de özetle şöyledir: a) Yeni bilgi üretme, disiplinin anlama ya da uygulamasını amaçlayan bir projenin kavramlaştırılma, desenlenme ve uygulanması yeteneği. b) özellikle de tam veri olmaması durumunda, spesifik alanlarda karmaşık sorunlara bilgiye dayalı yargıda bulunma. c) fikirlerini ve sonuçlarını açık ve etkili şekilde uzman ya da olmayan deneticilere iletebilme becerisi.

Araştırma becerileri boyutuna karşılık gelen standartlar olarak da şunlar sıralanmaktadır: Proje ya da çalışmanın spesifikleştirilme ve desenlenmesine gerçek, tutarlı ve planlı bir yaklaşım sergileme, proje ya da çalışmanın spesifikleştirilme, desenleme, uygulama, örgütlenme ve yönetiminin gerektirdiği gerekli ayarlamaları yapabilme, bu ayarlamaların kritik değerlendirme ve ayrıntılı tartışmaya dayandırılması. Araştırma verilerinin örneklenmesi, analizi, yorumu gibi bağlamlarda gerçekçi yargılarda bulunma, bulgulardan elde edilen çıkarımların (implikasyonların) gerçek ve uygun olması, bulguların yorumu, ekstrepolasyonu ve genellenmesi, araştırmaya dönük iletişim becerilerine (yazılı, sözlü, dinleme vb.) sahip olma, taraflara gönderilen mesajların açık olması ve uygun iletişim yöntem ve tekniklerini desenleme ve uygulama yeteneği.

Tutumlar

Tutumlar boyutundan beklenen kazanımlar; yeni tekniklerin, görüşlerin ya da yaklaşımların gelişmesine anlamlı katkı getiren temel ve uygulamalı araştırma ve geliştirme çalışmalarını ileri bir düzeyde üstlenme şeklinde açıklanabilir. Bu boyuta karşılık gelen başlıca standartlar ise şöyledir: Temel ya da uygulama araştırması geliştirme sorumluluğunu üstlenme, araştırmaya karşı güçlü bağlılık, isteklilik gösterme.

Profesyonel Beceriler

Profesyonel beceriler; profesyonel ya da benzeri çevrelerde karmaşık ve kestirilemez durumlarda büyük ölçüde özerk girişimde bulunma ve kişisel sorumluluk gerektiren bir alanda istihdam edilmek için gerekli nitelik ve aktarılabilir becerilere sahip olma olarak özetlenebilir.

Bu boyut için geliştirilen başlıca standartlar ise şöyle sıralanabilir: Sorumluluk alma ve vermede yüksek düzeyde yetenekli olma, karmaşık ve kestirilemez durumlarda etkili ve

özerk olarak çalışma, tam sorumluluk alma, işbirlikçi takım etkinlik ve ortamlarında liderlik etme, tüm paydaşlarla ilişki kurma.

Görüldüğü gibi doktora programı kazanımları olarak öğrenme ürünleri ile araştırma ürünlerine ağırlık verilmektedir. Ayrıca zaman yönetimi, miada göre çalışma, kişiler arası ve grup etkileşimi, güdüleme, proaktiflik, bağımsızlık, özerklik ve yılgınlık göstermemek (tenacity) gibi süreç ürünleri becerilere önem verilmektedir (Shaw & Green, 2002).

Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nde ise doktora programının amacı öğrenciye; bağımsız araştırma yapma, bilimsel olayları geniş ve derin bir bakış açısıyla irdeleyerek yorum yapma ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli bilimsel yöntemleri uygulayabilme becerisi ve yeteneği kazandırmaktır.

Pek tabii ki doktora derecesinin en somut ürünü ve doktora adayından beklenen kazanımların en belirgin göstergesi; doktora araştırması ya da doktora tezi raporudur. Bu rapor adayın problem alanındaki bilgi birikiminin, literatür taramasının, problemin projelendirilmesi ve desenlenmesinin, araştırmanın gerektirdiği uygun veri toplama araçlarının seçim ve geliştirilmesinin, verilerin analiz ve yorumundaki isabet derecesinin bir göstergesi niteliğindedir. Kısaca doktora tezi, doktora adayından beklenen kazanımların ne derecede gerçekleştiğinin bir aynasıdır.

Doktora Programlarına Başvuru Koşulları

ABD üniversitelerinde doktora programlarına başvuruda genelde aşağıdaki ölçütler aranmaktadır (<http://gsep.pepperdine.edu>; http://www.alasu.edu/Graduate_Studies; <http://www.alliant.edu>; <http://www2.mercer.edu>; <http://www.indiana.edu>; <http://www.georgiasouthern.edu/majors>; <http://www.bsu.edu/gradschool/article>; <http://web.indstate.edu/sogs/newwebsite/usapp.htm>, Walker, 2008):

- Başvuru sahibinin ilgilendiği konuları, eğitimsel ve kişisel gelişimini, deneyimlerini, doktora çalışması ile ilgili olumlu ve olumsuz yönlerini ve gelecek kariyer hedefini anlatan 1000 – 2000 kelimelik niyet mektubu
- Lisans ve yüksek lisans not çizelgeleri (transkript). Bu çizelgelerin kapalı, mühürlü ve imzalı bir zarfla iletilmesi gerekir.
- Başvuru sahibinin akademik ve mesleki becerilerini, karakter özelliklerini açıklayan üç referans mektubu. Bu mektuplardan ikisinde başvuru sahibinin liderlik özellikleri veya liderlik potansiyeline ilişkin bilgi verilmelidir.
- Son beş yıl içerisinde alınmış olan GRE (Graduate Record Examination), MAT (Miller Analogies Test) ve GMAT (Graduate Management Admission Test) puanları. Bu puanlar üniversitelere göre değişiklik gösterir.
- Özgeçmiş
- 3.0 ortalama (üniversitelere göre değişebilir)
- Yüksek lisans diploması (Bazı üniversiteler eğitimle ilgili alanlarda mesleki deneyim de istemektedir).
- Başvuru formu
- Başvuru ücreti

Doktora programı başvuran koşullarını karşılayan öğrencilerle, programa girişte genelde mülakat yapılmaktadır. Mülakatın, adayın birikimini değerlendirmek ve mesleki gelişimi için adaya nasıl yardım edilebileceğini saptamak olmak üzere iki temel hedefinden söz edilebilir.

Türkiye’de alan gözetilmeksizin tüm doktora programları, 01. 07. 1996 tarih ve 22683 sayılı Resmi Gazetede ilan edilen, Yüksek Öğretim Kurulu’nun (YÖK) “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği” çerçevesinde düzenlenmektedir. YÖK’ün çerçeve yönetmeliğiyle uyumlu olarak hazırlanan, 05.11.2009 tarih ve 27397 sayılı Resmi Gazetede ilan edilen “Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği” Türk üniversitelerinde doktora programlarının genel format ve içeriğini temsil ettiği düşüncesiyle bildiride referans alınmıştır. Ankara Üniversitesi doktora başvuru koşulları ise şöyledir:

- Yüksek Lisans yapmış olma
- Ortalama Lisans (2,5 puan); Yüksek Lisans (3.0 puan)
- ALES (55 puan)
- ÜDS (60 puan) veya eşdeğer dil puanı
- Mülakat
- Talep edilmişse referans mektubu ve amacı belirten kompozisyon(İsteğe bağlı)

Sonuç olarak Türk üniversitelerinde de doktora programına başvuru koşulları arasında niyet mektubu, özgeçmiş ve referans mektupları zorunlu olmalı ve bunlar değerlendirmede dikkate alınmalıdır.

Doktora Jürisi

Jüri üyeleri konu edilince ilk akla gelenlerden biri; kimlerin jüri üyesi olabileceği konusudur.

Jüri Üyelerinin Seçilmesi

Powell ve McCauley (2002) araştırmaları sonunda jüri üyeliğine seçilme ölçütlerinin şunlar olduğunu tespit ettiler: 1) Konu alanı (subject) uzmanı olma, 2) sınav tecrübesi ya da eğitimi, 3) danışmanlık tecrübesi ve 4) PhD derecesine sahip olma ya da alanında tartışmasız bir lider olma. Araştırmanın bulgularına göre jüri üyeleri, aynı alandan olmaktan çok birbirlerini tamamlar uzmanlık alanlarından oluşturulmalıdır. Tinkler ve Jackson (2000), Fuller vd. (1998) (Akt: Denicolo, 2003) İngiltere çapında yaptıkları araştırmaların sonunda doktora jürisi seçim sürecinde ortak tek bir uygulamanın/ ölçütün; jüri üyesinin araştırma ya da çalışma alanında uzman olması olduğunu tespit etmişlerdir. Türkiye’deki uygulamalarda da jüri üyeleri seçiminde, tezin yapıldığı akademik alanda uzmanlığın, ölçütlerin başında geldiği söylenebilir.

Tinkler ve Jackson (2000), Fuller vd. (1998) (Akt: Denicolo, 2003); Denicolo (2003) ile Powell ve Green’in (2003) çalışmaları bulguları birlikte değerlendirildiğinde İngiltere’de doktora jürilerinde dış jüri üyesi sayısı iki ila dört arasında değişmektedir. Bunlara iç jüri üyeleri de katılmaktadır Örgüt içi jüri üyeleri, adayın çalışmasının sürekli değerlemesinin bir parçası olabilmektedir. Akademik danışmanların jüride bulunmaları gerekli; ancak onlara ödeme yapılmamaktadır. Bazı enstitülerde de aday ve dış jüri üyeleri kabul ettikleri takdirde tez danışmanları jüride bulunur. Kimi enstitülerde ise danışmanların jüride bulunmaları yasaklanmıştır; bulunmaları halinde de tam katılımları, sınırlı katılımları ya da sessiz kalmaları söz konusu olabilmektedir. Jüri üyelerinin sözlü sınavdan önce birer rapor hazırlamalarının gerektiği, bazı kurumlarda ise önceden rapor hazırlamalarının gerekmediği, sınav sürecinin bir parçası olarak öneride bulunmalarının gerektiği gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Dış jüri üyelerini seçiminde adayın/öğrencinin hiç söz hakkının olmaması, sadece araştırma komitesi ve veya danışmanın kararının olması gibi uygulamalar bulunmaktadır (Powell & Green, 2003).

Joyner'e göre (2003) dış jüri üyelerinin seçim ve atanmasında alan uzmanı (subject knowledge), bilgelik (wisdom) ve insanlık (humanity) temel ölçütlerdir. Ancak bunlardan alan uzmanlığı kolay ölçülebilirken diğer iki ölçütü kararlaştırmak takdir edilir ki kolay değildir. Bu konuda eşitlik ve standartların bir alana jüri üyesi seçiminde temel belirleyici olması gerektiği söylenebilir. Dış jüri üyelerinin genelde, katkılarının öğrenci ile informal ilişkiler içinde onlara yardımcı olmakla sınırlı kalması beklenmektedir (Powell & Green, 2003). Ne var ki adayın belki de hiç tanımadığı bir dış jüri üyesi ile informal ilişkiye girmesi, informal ilişki içinde yardım alması ne derecede mümkündür tartışılır.

Jüri üyelerinin atanması ve rolleri konusunda üniversiteler arasında önemli farklılıklar vardır. Çoğu kurumun jüri üyelerinin seçimi konusunda ayrıntılı ölçütleri vardır: Akademik güvenilirlik- otorite, tecrübe ve bağımsızlık bunlar arasındadır. Bazı kurumların özellikle de dış jüri üyelerinin seçiminde en azından üç doktora sınavı yapma ölçütünü uyguladıkları saptanmıştır. Doktora jürisine özellikle dış jüri üyesi (leri) seçiminde bazı sorunlar bulunmaktadır: Jüri üyesi ağına ulaşma, onların tercih edilip edilmemesi gibi. Genelde jüri üyelerinin seçimi tez danışmanının inisiyatifinde olmaktadır. Joyner'e göre (2003) kurum dışı- dış jüri üyesi adayın akademik alanının entelektüel sınırlarının farkında olmalı, tezin bilime doyurucu katkısının olup olmadığını yargılayabilmelidir. Ayrıca dış jüri üyesi adayı, üründen bağımsız olarak kurumsal sınav sürecinin öğrenci için değerli ve gelişimsel bir tecrübe olduğuna inanmalı, yeterli vizyon ve insanı değerlere sahip olmalıdır. Bunlardan birincisi kurumsal seçim süreci yönergesiyle yoklanabilir. İkincisi için de; enstitülerin dış jüri üyesinin taşınması gerekli nitelik ve tecrübeyi tanımlayan yeterince yapılandırılmış yönerge geliştirmeleri gerekmektedir. Dış jüri üyesinin adayın alanı ve tez konusunda uzman olması ve uzman olarak bu tür sınav tecrübesine sahip olması gerekir. Jüri üyesi adayının bilimsel (scholarly) dergilerdeki yayınları bunu gösterebilir. Yazara göre dış jüri üyesinin başarılı sınav tecrübesinden çok başarılı denetim tecrübesi daha anlamlıdır.

Görüldüğü üzere jüri üyelerinin yapısı ve seçilmesi ölçütleri konusunda bir birliktelik bulunmamaktadır. Kimi üniversitelerde tez danışmanının jüride yer almaması, yer almış olsa da tez sınavı oylamasına katılma hakkının bulunmaması uygulamalarına rastlanabilmektedir. Özellikle de dış jüri üyeleri seçiminde alan uzmanlığı herkesin katıldığı bir ölçüt durumundadır. Jüri üyesi seçimi ölçütleri arasında ayrıca sınav tecrübesi, doktora derecesine sahip olma önemli yer tutmaktadır. Dış jüri üyesi sayısına gelince genelde bir bazı kurumlarda ise iki olabilmektedir.

Jüri Üyelerinin Yetiştirilmesi

Jüri üyeleri, jüri üyeliği rolleri için yetiştirilmeli mi yoksa öğretim üyeleri kariyerleri içinde jüri üyeliği rollerini doğal olarak öğrenirler mi? Jüri üyelerinin jüri üyeliği rolleri, özellikle de doktora tezi sözlü sınavı konusunda anlayış ve beceri kazanması gereklidir. Hedef, jüri üyesinin, kendisi strese girmeden adayı da strese sokmadan adayın yeteneğinin en iyi sergilemesine yardım edebilmesini sağlamaktır. Bu rolleri jüri üyelerinin öğrenmesi, geleneksel olarak öğretim üyeliği süreci içinde fiilen yaparak- yaşayarak olmaktadır. Çeşitli yaklaşımlar içinde sözlü sınavın kayıt ve yansıtılmasının en öğretici yol olduğu söylenebilir. Powell ve McCauley (2002), geniş bir jüri üyeliği deneyimi olan akademisyenlerin bu konuda bir görüş birliğine sahip olmadıklarını saptamıştır. Bazı akademisyenler bu konuda açık rehber ilkeler ve yönergelerin yol gösterici olabildiği görüşünü paylaşmışlardır. Kimilerine göre de mentörlük bu konuda yardımcı olabilir. Zira zorunlu yetiştirme işe yarayacağını söylemek güçtür. Jüri üyesine bu rolleri kazandırmada bir yol da jüri üyesi yetiştirme programlarının düzenlenmesidir. Jüri üyesi rollerini kazandırma amacıyla

örneğin İngiltere’de 1998’de “Doktora Danışmanları Yetiştirme ve Belgelendirme Programı” düzenlenmiştir. Programın amacı, yüksek akademik standartlara ve meslektaşlarla çalışmaya bağlıdır. Bu amaç doğrultusunda katılan bir danışmanın portfolyosu, aday/öğrenci değerlemesi ve sınav sürecinden oluşturulmuştur (Cramer & Mertons, 2003). Kanaatimce bir yol da işi fiilen jüri üyeliği olayını yaşayarak öğrenmektir. Bu süreçte hem deneyimli meslektaşlardan öğrenme hem de deneyerek, yaparak- yaşayarak öğrenme vardır. Aksi halde teorik bilgi, verilen yönergeler çok fazla işe yaramamaktadır. Kısaca tecrübelerime göre de bu iş akademik bir programdan çok fiilen jüri olayını yaşayarak daha iyi öğrenilebilmektedir.

Bir nokta da şudur. Jüri üyesi tayininde adayın-öğrencinin rolü nedir? Farklı görüşlere rağmen jüri üyelerinin tayininde adayın da bir dereceye dek söz sahibi olması gereklidir. Tabii ki tüm seçim hakkının adayda- öğrencide bulunmasını söylemek mümkün değildir. Aksi halde sınavın adil ve tarafsızlığı bundan zarar görebilir; süreç kilitlenebilir (Powell & McCauley, 2002).

Doktora Tezi

Doktora tezi, adayın doktora derecesi kazanımlarına ne denli sahip olduğunun belki de en iyi göstergesidir. Doktora tezine ilişkin uygulama ve sorunlar aşağıdaki başlıklar altında incelenmektedir.

Aranan Ölçütler

Doktora tezi, özünde öğrencilerin araştırma ve değerlendirme aracılığıyla kuram ve uygulama arasında bağlantı kurma becerisini gösterdikleri bir araştırmadır. Tezi başarıyla bitiren bir öğrenci, uygulamadaki problemlerin çözümünde bilimsel yöntemi kullanma becerisini sergiler. Kabul edilebilir tez projeleri genelde aşağıdaki konu ya da alanlarda yapılır (<http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>):

- Nicel ve/veya nitel analiz yöntemlerinin kullanıldığı deneysel çalışmalar,
- Program veya ürün geliştirme ve projenin değerlendirilmesi çalışmaları,
- Mevcut problemlerin orijinal kuramsal analizi,
- Örgütsel ve/veya liderlik aracı olarak yeni model geliştirme,
- Derinlemesine yapılan durum çalışmaları ve olgunun kuram ve uygulama yönüne açıklık getiren bulgular.

Ankara Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliğine göre ise doktora tezinde aranan nitelikler şöyle sıralanabilir:

- Bilime yenilik getirme,
- Yeni bilimsel yöntem geliştirme,
- Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama

Görülen o ki doktora tezinde aranan ölçütler bakımından Türk üniversiteleri ile ABD üniversiteleri arasında büyük ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. Türk üniversiteleri doktora tezlerinde doktora tezinin taşınması gerekli özellikler arasına bilgiye orijinal katkı, yayınlanabilirlik, scholarly çalışma, mesleğin ya da uygulamanın önemli bir sorununa çözüm getirme gibi ölçütler de girmelidir.

Yeterlilik Sınavı

Doktora programının kredilerini ve alan çalışmalarını tamamlayan öğrenciler yeterlilik sınavına girme hakkı kazanır. Yeterlilik sınavının başlıca amacı, öğrencinin tez çalışmasına başlayacak niteliklere sahip olup olmadığını saptamaktır. Yeterlilik sınavı genelde yazılı ve sözlü sınav olarak yapılmaktadır. *Yazılı sınav*; sınav, ev ödevi şeklinde sınav (take home sınav) ve portfolyo çalışması olmak üzere üç şekilde yapılabilmektedir. *Sözlü sınavda* amaç, yazılı sınavlarda verilen cevapları tekrar gözden geçirmek, yetersiz veya bitirilememiş cevaplar üzerinde detaylı bir şekilde durarak cevaplara açıklık getirmek, sınav sorularının tümü veya herhangi birine ilişkin öğrencinin birikimini derinlemesine değerlendirmektir. Yeterlilik sınavında başarılı olan öğrenciler doktora tezine başlama hakkı kazanır. Yazılı veya sözlü sınavda veya her ikisinde başarısız olan öğrencilere sadece bir defa tekrar sınav hakkı verilebilir. Bu karar, öğrencinin danışma komitesi ve fakülte başkanı tarafından öğrencinin tüm program süresindeki performansı ve yeterlilik sınavındaki eksikleri incelenerek verilir (http://www.indiana.edu/~bulletin/iu/educ_grad/2005-2007/doctoral.shtml). Bizim üniversitelerimizde ise bu karar yeterlik jürisi tarafından verilebilir.

Doktora Tezi Değerlemesi

Bu başlık altında belki de sorulabilecek en uygun sorular, “doktora tezi/ araştırması değerlendirme kriterleri neler olmalıdır? “Bu konuda bir ortaklaşmadan söz edilebilir mi?” şeklindedir.

Tinkler ve Jackson (2000); Fuller vd. (1998) (Akt: Denicolo, 2003) İngiltere çapında doktora derecesi sınav kriterleri ve prosedürleri ile ilgili araştırmaları, doktora tezinin bilgiye orijinal katkısı ile yayımlanma potansiyeline sahip olmasının genelde ortaklaşılan ölçütler olduğunu göstermiştir. Pek çok enstitü orijinallik, yayımlanabilirlik gibi ölçütlerin gereğini belirtmekte ise de bunları ölçmek üzere geliştirilmiş ayrıntılı ölçek (çeklist gibi) bulunmamaktadır. Bu durum geçme- kalma performansı ölçütlerinde bir açıklık olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca bir tezin farklı bölümlerine/parçalarına verilecek ağırlık konusunda da bir açıklık bulunmamaktadır (Denicolo, 2003).

Powell ve McCauley (2002) de 18 ay boyunca ülke boyunca araştırma derecesi (research degree) sınavıyla ilgili düzenledikleri çalıştay ve seminerler sonunda bu konuda kurumlar arası büyük farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Doktora tezinin taşınması gerekli iki özellik olan orijinallik ve yayımlanabilirlik ölçütleri arasında korelasyonel bir ilişkiden söz edilebilir. Bu demektir ki orijinallik yayımlanabilirliğin aynı şekilde yayımlanabilirlik de orijinalliğin nedeni olma özelliğine sahiptir. Takdir edilir ki bir çalışmanın yayımlanabilirliği biraz da onun orijinal olmasına bağlıdır. Aynı şekilde bir çalışmanın orijinal olması yüzünden yayımlanabilme olasılığı yüksektir.

Özellikle ABD üniversitelerinde büyük ölçüde uygulamacı yetiştirme amacıyla açılan kimi doktora programlarında (eğitim doktorası gibi) tezin mesleğin ya da uygulamanın önemli bir sorununa çözüm getirmesi gibi bir ölçüt de tezin kabulünde önemli rol oynamaktadır.

Tez Önerisi Savunması veya Ön Sözlü Savunma. ABD’de tez savunması ön sözlü savunma (Preliminary Oral Defense (POD) ve son sözlü savunma (Final Oral Defense (FOD) olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. İncelenen kaynaklardan Türkiye’deki tez önerisi savunmasının karşılığının Amerika’da ön sözlü savunma olduğu anlaşılmaktadır.

Tez önerisinde; amaç, gerekçe, literatür taraması, araştırma soru ya da hipotezleri, önerilen yöntemler, veri kaynağı, veri toplama teknikleri, veri analizi yöntemleri, çalışmanın kuram ve/veya uygulamaya katkısı yer alır. Çoğu araştırma komitesi öğrencilere tezin ilk üç bölümünün taslağını hazırlamayı (amaç ve gerekçe, literatür taraması ve yöntem) önerir (<http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>).

Tez önerisi hazırlama sürecinde batıda genelde araştırma komitesi [bizde TİK (Tez İzleme Komitesi)] ve komite başkanı öğrenciye rehberlik eder. Başkan, diğer komite üyeleriyle birlikte öğrencinin ön sözlü savunmaya hazır olduğuna karar verir. Tez önerisi, sunum tarihinden iki hafta önce; 1) Öneri Tanımlama Formu ve 2) Ön Savunma Tarihi Belirleme Formu'nun program yöneticisine (biz de Enstitüye) gönderilmesi gerekir. Formların Enstitüye gönderildiği tarihle ön savunma tarih arasında iki haftalık bir süre olması gerekir. Bu iki haftalık sürede komite üyeleri bazı kurumlarda fakültenin tüm üyeleri, öneriyi inceler ve görüşlerini başkana bildirir (<http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>).

Tez önerisinin APA standartlarını karşılaması gerekir. Bu standartlara uymayan tez önerileri enstitü/ dekanlık tarafından reddedilir ve bu da tez önerisi savunmasının ertelenmesine neden olur.

Tez önerisi sunumu genelde tezin ilk üç bölümünü (giriş, kuramsal çerçeve ve yöntem) kapsar. Tez önerisi savunmaları çeşitlilik gösterse de genel olarak üç aşamadan oluşur: <http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>:

1. İlk aşamada öğrenci tarafından sunum yapılır ve bunu soru sorma ve tartışma izler.
2. İkinci aşamada öğrenci ve diğer izleyiciler odadan çıkarılır, komite öneriyi ve öğrencinin savunmadaki performansını tartışır.
3. Son aşamada komite karar verir ve komite üyeleri "Ön Sözlü Savunma Bitirme Formu"nu imzalar.

Komitenin öneriye ilişkin herhangi bir değişiklik talebi varsa, başkan bunu özetler ve öğrenciyi bilgilendirir. Komitenin dört farklı karar verme olasılığı vardır:

- Düzeltmeler tamamlandıktan sonra önerinin başarılı bulunması. Bu halde öğrenci işine devam etmeden önce öneri yeniden incelenecektir.
- Önerinin, düzeltmelerle başarılı görülmesi. Öğrenci bu durumda çalışmasına devam edebilir.
- Herhangi bir düzeltme olmadan önerinin başarılı bulunması. Bu halde öğrenci çalışmasına devam edebilir.
- Önerinin başarısız bulunması.

Görüldüğü üzere YÖK lisansüstü Çerçeve Yönetmeliklerine göre Türk üniversiteleri doktora programlarında da tez önerisinin değerlendirilmesi sonunda batıdaki uygulamalara benzer şekilde davranılmaktadır.

Tez önerisinde yapılan herhangi bir değişiklik ikinci bir savunma gerektirebilir. İkinci bir savunmaya gerek olup olmadığına komite başkanı karar verir. Tez önerisi savunma sonrası tez önerisinin bir kopyası, varsa başkan tarafından yazılmış öneride yapılmış değişikliği içeren özet ve Ön Sözlü Savunma Bitirme Formu, Enstitüye/program yöneticisine teslim edilir. Önerinin diğer kopyası ise fakülte üyeleri ve öğrenciler tarafından kullanılmak üzere fakültede muhafaza edilir (<http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>).

Ön sözlü savunmada başarılı olan öğrencilerin araştırma komitesinin rehberliği altında Lisansüstü/Profesyonel Okullar İnceleme Kurulu'na (bazı kurumlarda "etik kurul" olarak yapılmıştır) başvurmaları gerekir. Tüm doktora öğrencilerinin araştırma yöntemini uygulamadan önce bu kuruldan onay alması gerekir. Eğer araştırma insan deneklerini içerirse, öğrencilerin "İnsan Denekleri Koruma Komitesi"ne (farklı üniversitelerde farklı şekillerde adlandırılmaktadır) başvurmaları ve veri toplamaya başlamadan önce bu komiteden onay almaları gerekir. Bu komiteye başvuran öğrencilerin, araştırmada insan denekleriyle çalışma konusunda eğitildiklerini ve ilgili konuda yapılan testten geçtiklerini gösterir belgeye sahip olmaları gerekir (http://www.indiana.edu/~bulletin/iu/educ_grad/2005-2007/doctoral.shtml; <http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education>).

Danışman Komitesi. ABD üniversitelerinde farklı danışmanlık uygulamaları görülmektedir. Bazı üniversitelerde doktora öğrencilerine yeterliliğe kadar olan sürede "danışma komitesi", yeterlilik sonrası tez hazırlama sürecinde ise "araştırma veya tez komitesi" rehberlik etmektedir. Bazı üniversitelerde ise programa başlayan her bir öğrenciye danışman atanır ve öğrenci yeterlilik sınavını geçene kadar bu danışmanla çalışır. Öğrenci tez çalışmasına başladığı zaman ise tez komitesi başkanı seçilir ve tez komitesi oluşturulur. Danışma komitesi, sözlü yeterlilik sınavında ya da bu sınav öncesi öğrencinin tüm doktora çalışmalarını yeniden gözden geçirir ve mümkünse öğrenciyle tez konusu ve kariyer hedeflerini tartışır. Burada amaç, öğrenciyi hem bilimsel açıdan hem de profesyonel eğitimci olarak değerlendirmektir. Ayrıca komiteden, öğrencinin program süresince gösterdiği gelişmeyi değerlendirmesi, öğrencinin kariyer hedefleri ile programın gerekliliklerini gözden geçirmesi, eleştiri ve önerilerde bulunması ve öğrenciyi cesaretlendirmesi beklenir. (<http://www.indiana.edu>; <http://www.alasu.edu>; <http://gsep.pepperdine.edu>).

Tez/Araştırma Komitesi Seçimi. Tez komitesi öğrencinin yeterlilik sınavından başarıyla geçmesinden sonra seçilir. Bu komite tüm tez hazırlama sürecinde öğrenciyi yönlendirir ve ön ve son sözlü savunmaya rehberlik eder. Tez komitesi başkanı ve üyelerinin seçimi prosedürü öğrenciden öğrenciye farklılık gösterir. Öğrencinin araştırma konusunu belirlemesi ile bu süreç başlar. Aslında doktora programı süresinde her öğrencinin bir veya birden çok fakülte üyesiyle mentörlük ilişkisi oluşur. Bazen öğrenciler mentörlerinin çalıştıkları konunun uzantısı olan veya bu konuyla ilgili konuları araştırma konuları olarak seçerler. Çoğu zaman danışma komitesi başkanı öğrencinin mentörüdür ve daha sonra araştırma komitesi başkanı olur. Bu gibi durumlarda aslında öğrenci ve başkan önceden tez konusunu tartışmışlardır. Bununla birlikte, danışma komitesi başkanına araştırma komitesi başkanı olma teklif edilmesi zorunlu değildir. Benzer olarak, danışma komitesi başkanının, araştırma komitesi başkanı olma teklifini kabul etme zorunluluğu yoktur. Sonuç olarak araştırma komitesi başkanının seçimi, kişisel uyum ve öğrencinin araştırma ilgisi ile başkanın ilgilisi arasındaki uyumun birleşimidir. Komite üyelerinin seçimi konusunu öğrenci ve komite başkanı tartışarak birlikte karar verirler (<http://www.indiana.edu>; <http://gsep.pepperdine.edu>; <http://www.alasu.edu>).

Tez komitesindeki tüm üyelerin akademik olarak akredite olmuş kurumlardan alınmış doktora derecelerine sahip olmaları gerekir. Komitenin en az üç (bazı üniversitelerde dört) üyeden oluşması ve komite başkanının fakültede tam zamanlı öğretim üyesi (Profesör veya Doçent) olması gerekir. Tez komitesindeki üyelerden biri farklı bir üniversiteden davet

edilir. Bu üyenin öğrencinin çalıştığı konuda uzman olması ve yayınlanmış araştırmalarının olması gerekir (<http://www.indiana.edu>; <http://gsep.pepperdine.edu>).

Doktora Tezinin Sözlü Savunması. Tez önerisinin kabulünden sonra öğrenci yöntemi uygular, bulgulara ulaşır, sonuçları yorumlar ve önerilerde bulunur. Son sözlü savunma, tez komitesinin öğrencinin hazır olduğuna kanaat getirdiklerinde, izleyicilere açık olarak yapılır. Son savunmada amaç, doktor adayının “Doktor” unvanını elde edebilmesi için gereken bilimsel gelişmeyi kazandığını, doktora derecesi kazanımlarına sahip olduğunu sergilemektir (<http://gsep.pepperdine.edu>; <http://www.alasu.edu>; <http://www.indiana.edu>).

Tez yazımı bittikten sonra son sözlü savunma tarihinin belirlenmesi için program yöneticisine aşağıdakilerin gönderilmesi gerekir (<http://gsep.pepperdine.edu>; <http://www.alasu.edu>; <http://www.indiana.edu>):

- Son Sözlü Savunma Tarihi Belirleme Dilekçesi
- Savunma Duyurusu. Tez savunması duyurusunda tarih, zaman ve yer, tez başlığı, tezi hazırlayan, fakülte ismi, çalışmanın özeti, tüm fakülteye davet ve tez komitesi başkanının imzası bulunmalıdır. Duyuruda yer alan özeti 150–300 kelimedenden oluşması ve problem durumu, araştırma yöntemleri, bulgular ve sonuçları içermesi gerekir.
- Tezin iki kopyası
- Tezin son şekli 350 kelimelik özet
- Alınan dersler
- Kısa özgeçmiş

Tez savunması duyurusu uygulamalarına bakıldığında Türk üniversitelerinde duyurunun genelde sadece bölüm içinde kaldığı, bazen duyuru bile yapılmadığı dolayısıyla tez savunmasının sadece TİK üyeleriyle sınırlı kaldığı, öte yandan tezin özeti gibi bir bilginin duyuruda yer almadığı görülebilmektedir. Dolayısıyla Türk üniversiteleri doktora tez savunması duyurusun tüm fakülteye yapılması, duyuruda tez özeti de yer alması anlamlı olabilir.

Bu belgelerin program yöneticisine teslim edildiği tarihten iki hafta sonra son savunma yapılır. Tezin kopyalarının tez komitesi üyelerine savunma tarihinden iki hafta önce gönderilmesi gerekir.

Son savunmada tezin nihai şeklinde olması ve savunma sonrası düzeltmelerin sadece küçük düzeltmeleri içermesi gerekir. Öğrencinin sadece bir savunma hakkı vardır ve savunmada verilen komite kararı kesindir (<http://www.alasu.edu>).

ABD’de yukarıda da belirtildiği gibi doktora tezinde genelde, öğrencilerin araştırma ve değerlendirme aracılığıyla kuram ve uygulama arasında bağlantı kurma becerisini ortaya koyması beklenir. Tezi başarıyla bitiren bir öğrenci, uygulamadaki problemlerin çözümünde bilimsel yöntemi kullanma becerisini sergiler.

Türk Yükseköğretim sisteminde de doktora tezinin taşınması gerekli ölçütler olarak; a) bilime yenilik getirme, b) yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, c) bilimsel yöntemi yeni bir alana uygulama yer almaktadır (Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği madde 26).

Görülebileceği üzere doktora tezinin taşınması gerekli ölçütler konusunda üç ülke arasında büyük ölçüde bir benzerlik bulunmaktadır. Orijinallik, bilimsel yöntemi sorun çözme yeteneği, uygulamaya geçirebilme aranan temel ölçütlerdir.

Değerleme Olarak Araştırma Derecesi Sınavı

“Doktora tezi savunması öncesinde jüri üyelerinin doktora tezine ilişkin ön raporları gerekli mi?” sorusuna cevap verilmesi önemlidir. Takdir edileceği gibi doktora tezi ile ilgili ön rapor; tezin, savunulmaya hazır değilse baştan reddedilmeye olanak vermesi işlevini görür. Böylece ekonomik davranış gereği jürinin toplanması, adayın savunma yapması vb. etkinlikler baştan önlenmiş olur.

Powell ve McCauley (2002) araştırmaları sonunda şu bulgulara ulaştılar:

Kaynak kişilerin sekizi, jüri üyelerinin ön raporlarının adaylara sözlü sınav öncesinde açık olmasını savunmuştur. Onlara göre aday bu raporlarla sunu performansını geliştirebilir. Aday bu raporlara dayanarak zayıf noktalarını daha iyi savunabilmesine olanak tanıyan bir hazırlama içine girebilir; sözlü sınav da daha kaliteli olur. Öte yandan 13 katılımcıya göre jüri ön raporları adaylara sözlü savunma ardından verilmeli ya da onlara açık olmalıdır. Bu durum adaya dönüt sağlama adına iyi bir uygulamadır. Rapor aday ve danışmana diğer perspektifleri görme olanağı sağlar. Aday değişikliklere ya da düzeltmelere gidecekse olabildiğince çok rehberliğe gerek duyar. Sözlü savunmadan sonra raporlara ulaşabilme daha şeffaf bir süreci teşvik eder. Bazı jüri üyelerine göre adayın sözlü sınav öncesinde bazı konularda jüri üyelerinin farklı düşünmesini ya da görüşüne katılmamasını bilmesi, onun sözlü sınava düşük bir moralle girmesine neden olabilir. Sonunda yanıtlarda şöyle bir konu da saptanmıştır: Öğrenci ihtiyacı ile adil bir değerlendirme süreci arasında bir denge kurulmalıdır.

Kaynak kişilerden sekizine göre ön raporlar adaya hiçbir surette açık tutulmamalıdır. Çünkü savunma öncesi ön rapora ulaşması, adayın açıklamalarını değiştirmesine, gizlemesine yol açabilir. Bu da bir denetleme (audience) sorunudur. Bu raporlar için denetleyici, jüri üyeleri takımındır. Ön rapor jüri üyelerinin tartışmasına temel olabilir. Yazara göre ise sözlü için hazırlanma, final rapor hakkında bilgilendirilme öğrenciye açık olmalıdır. Bir başka tartışmaya göre ön raporun adaya verilmesi raporlama sürecinde karışıklığa yol açabilir.

Yanıtlayanların 13'üne göre danışmanlar ön raporlara sözlü savunma öncesinde ulaşabilmelidir. Çoğu kaynak kişilere göre adaylara ön raporlara ulaşabilme olanağı tanınması halinde danışmanlar da bu olanak tanınmalıdır. Bu durum danışmanın adayla/öğrenciyle birlikte sorunlu alanlarda birlikte çalışmasına imkân verir. Ancak onlar danışmanlara ön raporların ancak sınavdan sonra açık tutulmasını doğru bulmaktadır. Çünkü ön raporları sınav öncesinde görme sınav sürecini adil olmayan bir tarzda etkileyebilir. Danışman ve aday sözlü sınava odaklanabilir. Raporları sınav sonrası görme ise danışmana olumlu dönüt verebilir (iyi uygulamayı geliştirme ve yararlı personel geliştirme gibi). Öte yandan üç kaynak kişi danışmanların ön raporları, görmemesi gerektiğini düşünmektedir. Böylesi bir durum ancak açık ve etkili sınav prosedürlerinin izlenmesine olanak sağlar. Aksi halde sınav süreci olumsuz yönde etkilenir.

Bu bulgular doktora tezi savunması öncesinde jüri üyelerinin ön rapor hazırlamaları, bu raporların adaya ve danışmanına ve diğer jüri üyelerine açık olması, ön raporların tez savunmasına etkileri konusunda bir birliktelik olmadığını göstermektedir. Kanaatime göre maksat adayın geliştirilmesi ise, onun eksikliklerini gidererek savunmaya daha iyi hazırlanmalarına olanak tanıyacağından ön raporun ona da açık olması gereklidir.

Araştırma derecesi sınavı ise genelde “sözlü sınav” olarak kendi gelenek ve uygulamasını yaratmış durumdadır. Değerleme cenerik bir terim olarak bir dizi süreçten oluşur ve öğrencinin kazandığı bilgi, geliştirdiği anlayış ve elde ettiği beceriler olarak belirtilen öğrencinin öğrenme ürünlerini ölçer. Değerlemenin amaçları arasında;

değerlemenin, öğrencinin geçip kalmasına, üretmeye hazır olup olmadığına karar vermede yardımcı olması, öğrencinin uygulama yeterliği derecesini göstermesi sayılabilir. Ayrıca değerlemenin; öğrenci ve öğretim elemanlarına performanslarının etkililiği hakkında dönüt vererek onları geliştirme imkânı yaratması gibi amaçları bulunabilir (Powell & McCauley, 2002).

Denicolo'nun (2003) bulgularına göre sözlü sınavın algılanan amaçları şöyle sıralanabilir:

- Gerçek yazarlığın bir formu,
- Adayın çalışmasını sözlü izah etme yeteneği, bilgi derinlik ve genişliğinin göstergelerini sağlama yeteneği, teori ve pratiğe dönük araştırma sorularına cevap verebilme yeteneği,
- İçinde adayın uzmanlardan gelen eleştirilere yanıt verebilme, akademik olarak tartışabilme yeteneğini gösteren yüzleşme deneyimi.

Tinkler ve Jackson (2009) ile Fuller vd.'nin (1998) (Akt: Denicolo, 2003) İngiltere çapındaki araştırmalarına göre;

Sözlü savunmanın yeri ve katkısı konusunda farklılıklar gözlenmektedir. Bazı enstitülerde sözlü sınavın çok fazla ağırlığı yoktur; sadece araştırmacının yazarlığının biçimini gösterir. Bazılarında ise sözlü savunma sınavdan öte bir şeydir. Adayın dili kullanma becerisi, alanda ne denli otorite olduğu, ikna kabiliyeti, tartışabilirliği, araştırma yeterliği gibi pek çok becerisinin düzeyini yakalama şansı verir. Bazı kurumlarda Amerika örneğinde olduğu gibi kamuya karşı sözlü savunma yapılırken bazılarında kamuya açık tutulmaz. Bazı kurumlarda savunma bir saat bazılarında ise beş saate çıkabilmektedir. Bazılarına göre de savunma süresi kaliteyi göstermez. Çoğu akademisyenlere göre kötü sözlü sunu, adayın başarılı iken kalmasına neden olabilir. Buna yakın bir orana göre yine sözlü savunma kritiktir. Bazı kurumlarda jüri sözlü savunma öncesi teze ilişkin kararını verirken bazılarında savunmadan sonra tam kararını verir. Bazılarında ise adayın sözlü savunması öncesinde jüri üyelerinin yazılı raporlarını sunmaları gereklidir. Bazılarında ise sözlü savunma sonrası raporları sunarlar.

Murray (2003) çalışmasında doktora tez savunmasında-sözlü sınavında adayları strese sokan birçok belirsizlik olduğunu saptamıştır. Wallace (2003) adayların PhD sınavında başarılı olsalar dahi neden doyumsuz olduklarını araştırmıştır. Çoğu adayın tepkisi sınav süreci ile ürün arasındaki uyuşmazlığı yansıtmıştır. Adaylara göre sınav çok zor değil, ancak çalışmalarını tam olarak değerlendirmekten uzaktır. Enstitüler doktora programı hakkında rehber ilkeler geliştirse de bazı jüri üyeleri tezi değerlendirmede adayın bulgularını savunabilmesini temel performans ölçütü alırken bazıları tezin bilgiye katkısını temel ölçüt alabilmektedir. Bazen tez başarılı bulunurken savunma başarısız olmaktadır. Ya da tersi başarılı bir savunma olmasına karşın tez yetersiz görülebilmektedir (Powell & Green, 2003).

2001'de UKCGE araştırma derecesi sınavı konusunda bir atölye çalışmasını University of Wales College'de düzenlemiştir. Katılımcıların özellikle de şu iki soruya yanıt vermeleri istenmiştir: 1) Ne değerlendiriliyor ve 2) değerlemede kullanılan ölçütler nelerdir? Katılımcıların yanıtları sonunda değerlendirilen ürünün, yazılı tez mi yoksa öğrencinin bir araştırmacı olarak değerlendirilmesi mi? olduğuna karar verilmesi gerekmiştir. Eğer değerlendirme ürüne yani yazılı teze dönükse bilginin yapılaştırılması süreci esas alınmalıdır. Bu bağlamda geleneksel sıralı raporlaştırma (problemin tanımlanması, literatür taraması, soruların geliştirilmesi, araştırma deseni, araştırmanın uygulanması, analiz, doğurgular ve sonuçlar şeklinde) kabul edilir. Aksine araştırmacının gelişmesine odaklanılacaksa bilginin

bağlamda tekrarlı gelişmesi yansıtılmalı, yöntemsel güçlükler nasıl aşıldı gösterilmelidir. Böylece daha bütünleşmiş yaşantısal bir tez yazımı uygun olacaktır. Kanaatimce de doktora derecesi sınavında değerlendirilen yazılı rapor gibi görünse de asıl değerlendirilen adayın kendisidir. Adayın anahtar becerileri yani analiz, farkındalık, örgütlenme, ilişkilendirme, akıl yürütme, sentez, çoklu bakış, rapor etme ve benzerlerini tezde gösterebilmesi derecesi yoklanır. Pek tabii ki tezde bu becerilerin gösterilmesi ve yazma niteliklerinin geliştirilmesinde bağlam önemlidir.

Katılımcılara göre araştırma- tez değerlemede scholarly düzey, orijinallik, yenilik ve bilgiye anlamlı katkı genel ölçütler kategorileridir. Gene de katılımcıların geniş bir yelpazede farklı tecrübeleri ya da bu kavramları işlevselleştirmede gizli yargı yolları saptanmıştır. 2001 Mayısında ESRC araştırma yetiştirme konusunda daha katı ilkeler ve ölçütler getirmiştir. 2001 Temmuzunda da Higher Education Funding Agency (HEFCE) doktora yetiştirme ve değerlendirme süreci konusunda iyi uygulama başlangıç göstergeleri ve giriş standartları geliştirmek üzere teklif istemiştir. Hedef her şeyi sınırlandıran (fiks) bir kriterler seti yerine ürün ve süreçte farklılığı tanıyan şeffaf, tepkili eşit araçlar geliştirmektir (Denicolo, 2003).

Sözlü sınav kamuya açık olmalı mı? Denicolo (2003) bulgularına göre İngiltere çapında çok az enstitü sözlü sınavı herkese açık tutmaktadır. Bu durum tartışılabilir.

Enstitülerin düzenlemelerine bakıldığında sözlü sınavın zorunlu ya da olmadığını görmek mümkündür. Sözlü sınavın tezin sınavı mı yoksa adayın araştırma eğitimi sürecinin sınavı mı olduğu konusunda bir ortaklaşma yoktur. Görünen o ki sözlü sınavda adayın alan bilgisi, sunum yeteneği, araştırma nosyon ve yeterliği gibi alanlarda yoklanması mümkündür. Enstitüler ve bilim insanlarının sözlü sınava bakışları arasındaki fark belki de onların bu boyutlardaki önceliğindedir.

Pratikte önemli bir farklılık da sözlü sınavda danışmanın olup olmaması, eğer olacaksa da rolünün ne olacağıdır. Bazı kurumlarda danışman vardır; ancak jüri üyelerinin isteğine göre davet edilir, bazı kurumlarda ise adayın isteği danışmanın bulunup bulunmamasını tayin eder. Bazı kurumlarda ise danışmanların bulunmaları normaldir, ancak normalde aktif katılımları beklenmez. Sözlü sınavda danışmanın rolü; bazen ancak jüri üyelerinin izni dâhilinde konuşmasına izin verilmesi bazen de konuşmasına izin verilmesi biçimindedir. Ortak uygulama ise danışmanın konuşmaması, adayın belki de manevi bir destekçisi olarak orada bulunmasıdır. Bazı kurumlar sözlü savunmayı halka açık yapar. Bazılarında ise bu açıklık bazı personel kategorileriyle sınırlıdır. Şimdilerde sözlü sınavın video konferans yoluyla daha esnek olması mümkündür. Ancak teknolojinin bu yolda kullanılması sorun doğurabilmektedir. Örneğin gizlilik zarar görebilir. Sonuç olarak sözlü savunmanın amacı konusunda tam bir açıklık olmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak genelde sözlü sınav, tezin parlatılması- cilalanması işlevini üstlenerek yazılı çalışmanın genel kalitesi ve bilgiye katkısının açıklığa kavuşturulmasını sağlayabilmektedir. Sözlü savunmanın niteliği tezin niteliğine bağlı kalmaktadır. Bazı meslektaşlara göre tez-doküman güçlü ise sözlü savunma son değerlendirme (summative) süreci olarak işlev görmektedir. Öte yandan doküman yetersiz ise sözlü savunma formatif bir süreç olarak hizmet etmekte; jüri üyeleri öğrenciye zayıf noktaları konusunda bilgi vermektedir. Sözlü sınavı aynı zamanda öğrencinin anahtar araştırma becerileri ve araştırma eğitiminin bir sonucu olarak geliştirdiği yöntemsel anlayışının bir değerlemesi yolu olarak görmek hizmet etmektedir.

Bazı tartışma gruplarına göre doktora tez sınavı, süreçteki erken aşamalarda örneğin ilk yılın yükselme ya da aktarma raporlarını kapsamalıdır. Bazı meslektaşlara göre jürinin bu raporlara ulaşma olanağı bulunmalıdır. Gene onlara göre doyurucu bir değerlendirme süreci için

her bir değerlendirme noktası öğrenciyi iz üstünde tutmalıdır. Yükseltme süreci otomatik bir doktora derecesine ulaşma süreci olarak görülmemelidir. Bir doktora programında belli değerlendirme noktaları tanımlanmalı öğrenci bunları tamamladığında daha bir güçlü süreç değerlendirilmesi olanağı elde ederek sözlü savunmaya girmelidir. Kabul edilen bir görüş de değerlendirme-sınama panelinin çalışma programının tüm sürecini, keza tezin final aşamasını sınamasıdır. Bu durumda tezin final aşaması komple sürecin sinoptik bir değerlemesi niteliğindedir. Şu noktada da bazı görüş birliği vardır: Sürecin sonunda bir rapor içerilmelidir (örneğin final sınav aşaması). Bu rapor yüzleşilen ve araştırma süreci boyunca üstesinden gelinen özel ölçümleri betimlemelidir.

Trafford'a göre (2003) doktora savunmasında asıl olan jüri üyesi ile aday arasında soruların karşılıklı değişimidir. Jüri üyesi sorar aday da onu yanıtlar. Önemli olan soruların hedef ve yön göstermesi, cevapların da içerik spesifik olmasıdır. Sözlü savunma öncesi jüri üyeleri genelde teze ilişkin ön rapor sunarlar. Bu raporlarla tezin kalitesine ilişkin bir fikir edinirler. Jüri üyeleri savunma günü de birbirlerinin raporlarını paylaşırlar. Savunmada genelde tecrübeli bir jüri üyesi jüri başkanı olarak görev üstlenir. Başkan toplantıyı yönetir. Başkan adayı ve jüri üyelerini tanıştırdıktan sonra tartışma öncesinde olumlu bir hava yaratır. Sonra da adaya; neden bu konuyu seçtiği, kavramsal çerçeveye nasıl ulaştığı, tezin bilgiye katkısı, profesyonel bilgisine katkısının ne olduğu, araştırma deseninin neden böyle olduğu, neden bu deseni seçtiği sorulur. Sözlü sınavın süresi sosyal bilimlerde doğal bilimlerdekinin yarısı kadardır (65 dakika). Genelde sözlü sınavda konu araştırmasına (thematic inquiry) ağırlık verilir.

Öte yandan sınavın kapatılma aşaması adaya şu ve benzeri soruların sorulması ve cevapların alınması ile tamamlanmalıdır: "Tezin bilgiye katkısı nedir?", "Araştırmayı nasıl eleştirirsin?", " Bu araştırmayı nasıl tekrarlar?", "Bu araştırmayı tamamlamak sana ne kattı?", "Bulguları nasıl kullanacaksın?", "Tezden nasıl bir yayın çıkarırsın?", "Bunların dışında sormadığımız ancak senin bize söyleyeceğin bir şey var mı?". Wallache (2003) sosyal bilimler ve eğitim alanında doktorasını tamamlamış dolayısıyla başarılı sözlü sınav tecrübesi olan 6 kişiyle yaptığı görüşme sonunda; genelde sözlü sınavın saldırgan ve kaba olarak algılandığı sonucuna varmıştır. Bunda özellikle jüri üyelerinin adaylara karşı tavırları büyük yer tutmaktadır. İki kişi sözlü sınavın belli bir nezaket ortamı içinde geçtiğini söylerken dört kişi onu rahatsız edici (strese sokan, aşağılayıcı, şiddet eğilimli vb.) bulmuştur. Yazar sözlü sınava ne cezalandırma aracı olarak ne de eğlence veren bir spor etkinliği olarak bakılmayıp bir sınav olduğunun bilinmesini bu yüzden de adil, geçerli, güvenilir, gerçekçi, amaca uygun ve sıkı olmasını bunun için de bir yönerge geliştirilmesini önermektedir.

ABD'de Türkiye'de olduğu gibi tez komitesinin, savunma sonrası "Son Sözlü Savunma Bitirme Formu"nu imzalaması gerekir. Bu form savunmaya ilişkin bilgileri içerir. Komitenin istediği herhangi bir değişiklik varsa, komite başkanı bunu kısa bir şekilde öğrenciyi açıklar. Komite üç farklı karar alabilir:

- Düzeltme olmadan geçmiş (kabul)
- Belli değişiklikleri yapma koşuluyla geçmiş (düzeltme)
- Tez başarısız bulunmuştur (red)

SONUÇ

ABD ve İngiliz üniversiteleri doktora programları taraması üniversitemiz doktora programları için bazı sonuçlar çıkarmaya imkân vermektedir. Bu çıkarımları şöyle sıralamak mümkündür:

Tüm Türk üniversiteleri için alan gözetilmeksizin standart bir doktora programı uygulaması isabetli ve doğru görünmemektedir. Öte yandan sosyal, sağlık ve doğa bilimleri alanlarında her alana özgü standartların getirilmesi, doğru bulunabilir.

Türk üniversiteleri doktora programlarında alan farkı gözetilmeksizin doktora programı kazanımları; bilgi, beceri, mesleki gelişme ve tutum boyutları olarak yönetmeliklere yansıtılmalıdır.

Türk üniversitelerinde de doktora programına başvuru koşulları arasında niyet mektubu, özgeçmiş ve referans mektupları zorunlu olmalı ve bunlar değerlendirmede dikkate alınmalıdır.

Doktora jüri üyelerinin yapısı ve seçilmesi ölçütleri konusunda bir birliktelik bulunmamakla beraber Türk üniversiteleri için tez danışmanının jüride bulunması; tez bir ölçüde onun da ürünü sayılacağından gerekli; ancak tez sınavı oylaması hakkının bulunmaması uygulaması anlamlı olabilir. Öte yandan dış jüri üyesi seçiminde alan uzmanlığı vazgeçilmez bir ölçüt olmalıdır. Jüri üyesi seçimi ölçütleri arasında ayrıca sınav tecrübesi, doktora derecesine sahip olma önemli yer tutmalıdır. Dış jüri üyesi sayısının, onları bir arada toplama güçlüğü nedeniyle bir olması önerilebilir.

Doktora jüri üyeliğinin, akademik bir programla yetiştirilmekten çok fiilen iş içinde jüri olayını yaşayarak öğrenilmesi daha anlamlı görünmektedir.

Doktora programı adayları, Türk üniversitelerinde genelde “bilim insanı” yetiştirme anlayışıyla yetiştirilmektedir. Ancak evrensel düzeyde bilim insanı uygulamasından uzaklaşarak daha ziyade mesleki gelişmeyi, pratiğe katkı ve çözüm getirmeyi esas alan doktora programları (ED gibi) giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu tarz belki de daha ziyade öğretim üniversitesi anlayışı içinde faaliyette bulunan üniversiteler için önerilebilir. Alternatif olarak her iki boyutu bir arada bünyesinde barındıran programlar açılabilir. Ancak bu anlayışta adayların her iki boyutta da yetersiz kalmaları söz konusu olabilir.

Doktora tezi sınavında adayın mı (nasıl sunuyor, anlatım, akıl yürütme, pratik zekâ, görünümü vb.) yoksa onun tezinin mi (tezin bilimsel değeri, yazma, ifade etme, eleştirel bakma, sorgulama gibi) değerlendirildiği genelde bilinmemektedir. Kanaatimce doktora tezi sınavı adayın ve onun program boyunca kazandıklarının, ürününün bir değerlendirilmesidir. Bu kabul edildiğinde lisansüstü yönetmeliklerde tez hazırlama el kitaplarında bu iki boyutun da değerlendirildiği açıklıkla belirtilmelidir.

Doktora adayına doktora yeterlik sınavına dek bir ders danışmanı atanması, yeterlik sınavı sonrasında ise bir tez danışmanı atanması; aday ve ders danışmanı uygun bulduklarında ders danışmanının tez danışmanı olarak da atanması, iki tarafın birbirini daha iyi tanınması, daha kolay işbirliği kurabilmesi nedeniyle anlamlı görülmektedir. Alternatif olarak adayın doktora programı başında ona program boyunca danışmanlık hizmeti verecek (ders aşamasına dek ders danışmanı, yeterlikten sonra tez danışmanı olarak) bir danışmanın atanması, iyi anlaşabildikleri yararlı buldukları durumda mümkün olabilmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

- Crayer, P. & Mertons, P. (2003). The PhD examination: support and training for supervisors and examiners. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 92-99.
- Denicolo, P. (2003). Assessing the PhD: A constructive view of criteria. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 84-91.
- Jablonski, A. (2001). Doctoral studies as Professional development of educators in the United States. *European Journal of Teacher Education*, 24 (2), 216-221.
- Joyner, R. W. (2003). The selection of external examiners for research degrees. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 123-127.
- Murray, R. (2003). *How to survive your viva: Defending a thesis in an oral examination*. Maidenherd: Open University Press.
- Powell, S. & McCauley, C. (2002). Research degree examining - common principles and divergent practices. *Quality Assurance in Education*, 10 (2), 104-115.
- Powell, S. & Green, H. (2003). Research degree examining: Quality issues of principles and practice. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 55-63.
- Shaw, M. & Gren, D. H. (2002). Benchmarking the PhD - a tentative beginning. *Quality Assurance in Education*, 10 (2), 116-124.
- Trafford, V. (2003). Questions in doctoral vivas: Views from the inside. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 114-122.
- Wallace, S. (2003). Figuratively speaking: Six accounts of the PhD viva. *Quality Assurance in Education*, 11 (2), 100-108.
- Walker, G. (2010). Admission requirements for education doctoral programs at top 20 American Universities. *College Student Journal, Part A.*, 42 (2), 357-366.
- <http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education>. İndirme Tarihi: 28.01.2011
- <http://gsep.pepperdine.edu/dissertation/education/policies>. İndirme Tarihi: 28.01.2011
- <http://gsep.pepperdine.edu/education/edd-educational-leadership-administration-policy/requirements.htm>. İndirme Tarihi: 30.01.2011
- http://www.alasu.edu/Graduate_Studies. İndirme Tarihi: 28.02.2011
- <http://www.alliant.edu/wps/wcm/connect/website/Home/Admissions/Graduate+Student+Admissions>. İndirme Tarihi: 02.02.2011
- http://www2.mercer.edu/Education/Academic_Programs/edleadership_p12.htm. İndirme Tarihi: 28.02.2011
- <http://www.georgiasouthern.edu/majors>. İndirme Tarihi: 05.02.2011
- <http://www.bsu.edu/gradschool/article>. İndirme Tarihi: 05.02.2011
- <http://web.indstate.edu/sogs/newwebsite/usapp.htm>. İndirme Tarihi: 12.02.2011
- <http://www.indiana.edu/~grdschl/admissions.php>. İndirme Tarihi: 10.02.2011
- http://www.indiana.edu/~bulletin/iu/educ_grad/2005-2007/doctoral.shtml. İndirme Tarihi: 10.02.2011

Doctorate Programme: Some Implications for Doctorate Programmes of Turkish Universities⁴

Ali BALCI⁵

Introduction

Doctorate programs describe the ultimate degree of science. Doctorate programs constitute the extent of passing on faculty- academic from deputy faculty in universities. On the other hand, practically, the ones who desire to come somewhere in bureaucracy are expected to have a PhD degree anymore. Doctorate programs are generally designed as two types on world-scale. The first one is "Doctorate in Philosophy (PhD)" that is based on earlier times, the other one is "Doctorate in Education (EdD)" which is younger compared to the first one (The first one was launched in Harvard University in 1993). According to Jablonski's citation, studies (Osguthorpe & Wng, 1993; Deering, 1998; Kolbert et al., 1997; Nelson & Coorough, 1994) show that there is not a clear difference between these two types of doctorate programmes, nevertheless, while EdD is relatively predominant on professional development, PhD becomes more dominant on training of "scientist". Therefore, in this study it is conducted with the assumption that doctorate programs are generally designed in the same format and content. Without making distinction between fields, it could be asserted a typical doctorate program includes three sections; (1) subject field, (2) research field, (3) the field of interest and attitude towards the profession. In this study, a discussion on developments and implementations related to different dimensions of a typical doctorate programme has been stated, according to Britain and United States of America(USA)¹ 's implementations.

It could be mentioned that doctorate programmes of Turkish Universities have been institutionalized and achieved a certain quality on a large scale. However, putting forth the functions and implementations of particularly developed countries' doctorate programmes and comparing (benchmarking) national doctorate programs with these ones will definitely contribute national doctorate programs' progress in order to benefit from the good samples. Hence as a comparison (benchmarking) study, this is what exactly done in this study. The objective of this study is to put out the recent developments and practices of USA and British Universities' doctorate programs, and to compare with Turkish doctorate programmes and eventually to contribute the growth of national doctorate programs.

Method

As a comparison-benchmarking study, the, current situation and related practices of some developed universities' doctorate programs in USA and Britain were aimed to bring out from the catalogues of universities. The current situation of Turkish Universities' doctorate programmes were aimed to put forth with YÖK's (The Council of Higher Education) postgraduate (master and doctorate programmes) programs' framework regulations (01. 07. 1996 tarih ve 22683 sayılı Resmi Gazetede ilan edilen, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nun "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği") and Ankara University's postgraduate studies regulation (05.11. 2009 tarih ve 27397 sayılı Resmi Gazetede ilan edilen

⁴ An earlier version of this paper was presented at the VI. National Educational Administration Congress (16- 17 April 2011, KKTC)

⁵ Prof. Dr. - Ankara University Faculty of Educational Sciences - Ali.Balci@education.ankara.edu.tr

“Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği”). Afterwards, in order to improve Turkish universities doctorate programmes, some implications were brought out.

Discussion and Conclusions

The doctorate programmes of USA and British Universities provide getting some implications our universities’ doctorate programs. It is possible to line up these outcomes so;

It does not seem proper and well-directed to carry out a standard doctorate programme without considering the field. On the other hand, bringing standards peculiar to any field in social, natural science and hygiene might be approved.

Turkish Universities’ doctorate programmes ought to be reflected as acquisitions; the extent of information, skill, professional development and attitude without considering distinction among fields in doctorate programmes.

In Turkish Universities, letter of intent, curriculum vitae (CV) and reference letter ought to be essential and taken into account in assessment.

Notwithstanding there is not a togetherness about the criterion of jurors’ conformation and election, thesis supervisor need to be sited in jury because the thesis will be partly his/her product; but it might be meaningful to have no right in voting thesis exam. On the other hand, while choosing outer jury member, expertise in the field ought to be an indispensable element. It is also important to have exam experience and doctorate degree among the criterions of jury members’ election. The number of outer jury member might be one due to the difficulty in gathering them together.

The candidates of doctorate program are generally educated as a “scientist” mentality in Turkish Universities. However doctorate programmes (like EdD) based on professional development, bringing contribution and solutions to practice have been increasingly broadened rather than the understanding of being a scientist universally. This style may rather be suggested for the universities having a mentality of “teaching university”. Alternatively the programs could be launched which have both extents together. However candidates could be inefficient with this mentality in both dimensions.

It seems more meaningful that the requirement of a doctorate juror needs to experience the job itself in juries rather than being trained with an academic programme.

It is not generally understood that whether the candidate himself- herself (his/her representation, manner of telling, reasoning, practical intelligence, his/her appearance etc.) or his/her thesis (scientific value of thesis, writing, expression, critical look, questioning etc.) is evaluated. In my opinion doctorate thesis exam is an evaluation of candidate, his/her product and acquisitions throughout the programme. When this has been accepted it should be clearly stated that these two forms have been evaluated in higher education regulations and thesis preparation handbook.

It might be possible that course advisor is assigned for doctorate candidate until doctorate proficiency test; if the candidate and course advisor approve, the course advisor is assigned as thesis supervisor because of knowing each other well and having cooperation. Alternatively in the beginning of doctorate programme assigning an advisor who serves counselling to him/her throughout the programme (as a course advisor until course phase, as a supervisor after proficiency) might be facilitated in the case of getting along with each other well and find it useful.

Key Words: Doctoral program, Doctoral learning outcomes, Doctoral jury, Doctoral thesis, Doctoral thesis exam

Atıf için / Please cite as:

Balcı, A. (2013). Doktora programı: Türk üniversiteleri doktora programları için bazı öneriler [Doctorate programme: Some implications for doctorate programmes of Turkish universities]. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research*, 3 (2), 1–20. <http://ebad-jesr.com/>